

Louwrens Hacquebord

*Wildernis, woongebied
en wingewest*

Een geschiedenis van de poolgebieden

Uitgeverij Atlas Contact
Amsterdam/Antwerpen

Inhoud

Inleiding	11
1 Jagers/verzamelaars	17
2 Veehouders op Groenland	49
3 Walvisjagers uit het zuiden	73
4 Nieuwe walvisvaarders	92
5 Walvisjagers in het ijs	119
6 Russische pelsjagers in het noorden	131
7 Avonturiers op Frans Jozefland	146
8 Rotterdamse kooplieden op steenkoolavontuur	168
9 Moderne walvisjagers in Antarctica	189
10 Burgers van Antarctica	211
11 Politici, ingenieurs en actievoerders in de Arctis	230
Epiloog	251
Literatuur	257

Inleiding

Door de eeuwen heen is er heel verschillend tegen het poolgebied aangekeken. In de Griekse mythologie werd het Noordpoolgebied gezien als een mooi en vruchtbaar land dat zich onder de Poolster uitstreckte maar moeilijk te bereiken was. In de Renaissance was het de woonplaats van de duivel, maar leverde het ook belangrijke grondstoffen: de walvisvangst en robbenjacht produceerden scheepsladingen traan die voorzagen in een enorme behoefte op de Europese markt. In het begin van de negentiende eeuw was het een wildernis met een sublieme natuur die kunstenaars inspireerde tot prachtige creaties. Na de industriële revolutie in diezelfde eeuw produceerde de Europese Arctis steenkool, ontstond in het grensgebied tussen Canada en Alaska een heuse goldrush en werden de zeeën rondom Antarctica beroofd van hun zehonden en walvissen. Tegenwoordig zien oliemaatschappijen het Noordpoolgebied als een nieuw wingebied voor olie en gas maar zien natuurbeschermingsorganisaties het als een kwetsbaar natuurgebied dat tegen de in hun ogen nooit aflatende hebzucht van de oliemaatschappijen moet worden beschermd.

Honderd jaar geleden ontstond een discussie over het ware gezicht van het poolgebied toen ontdekkingsreizigers als Fridtjof Nansen, Robert Peary, Frederick Cook en Roald Amundsen hun vizier op de polen richtten. Duidelijk werd dat om de polen te bereiken een weerbarstige ijswoestijn doorkruist moest worden,

maar hoe de situatie rond de polen zelf was wist niemand. Evenmin wist iemand of die ijswoestijn op land of op zee lag. Er waren nog steeds mensen die dachten dat het centrale deel van de Noordelijke IJszee een open zee was en anderen veronderstelden land rond de Noordpool net als bij de Zuidpool. Wel duidelijk was dat er tot in het hoge noorden mensen woonden die het gebied als woon- en leefgebied gebruikten.

Er waren ook mensen die het Noordpoolgebied wilden koloniseren en economisch benutten. De Amerikaan Vilhjalmur Stefansson was een groot supporter van die zienswijze. Hij noemde het gebied zelfs *The Friendly Arctic* en probeerde de Canadese overheid ervan te overtuigen het poolgebied te koloniseren en het te gebruiken als weidegebied voor rendieren en muskusossen.

De Sovjet-Unie zag het noorden van Siberië als een ontwikkelingsgebied. De winning van delfstoffen moest bewijzen dat het communistische systeem superieur was aan het kapitalistische. In beide politieke invloedssferen werd, in competitie met elkaar, een groeiende hoeveelheid delfstoffen gewonnen. De wereldmarkt schreeuwde immers om grondstoffen. Tijdens de Koude Oorlog was het Noordpoolgebied grensgebied tussen twee wedijverende wereldmachten. De Sovjet-Unie en de Verenigde Staten legden er toen waarschuwings- en verdedigingssystemen aan die grote invloed hadden op het leven en werken van de inwoners van het gebied.

Recente ontdekkingen van olie en gas en de verwachting dat er in het Noordpoolgebied nog veel meer gevonden kan worden, hebben de kuststaten geïnteresseerd voor de exploitatie van het gebied. Het afsmelten van het zeeijs heeft het gebied toegankelijker gemaakt waardoor het winnen van de natuurlijke hulpbronnen in het Noordpoolgebied geen onmogelijkheid meer is. In het Zuidpoolgebied ligt dat voorlopig anders. Hier is door de deelnemers in het Antarctisch Verdrag een moratorium afgesproken

dat de exploratie en exploitatie van mineralen tot 2048 verbiedt.

Natuurbeschermingsorganisaties als het Wereld Natuur Fonds en Greenpeace doen al decennia via de publieke opinie een beroep op de betrokken regeringen om de exploitatie van de natuurlijke hulpbronnen in de poolgebieden te voorkomen. Vanaf het begin van de jaren zeventig van de vorige eeuw veranderde in de geïndustrialiseerde landen, mede onder invloed van de Club van Rome, heel langzaam het denken over het mondiale gebruik van grondstoffen. Deze club sprak toen zijn bezorgdheid uit over de wijze waarop de mensheid met de grondstoffen op aarde omging. De club nodigde een onderzoeksgroep uit Massachusetts (vs) uit om een studie te maken van de ontwikkelingen in de winning en het gebruik van grondstoffen in de wereld. De uitkomst van dit onderzoek was dat de combinatie van bevolkingsgroei, uitputting van de grondstoffen en verontreiniging van het milieu de ineensstorting van de wereldeconomie zou veroorzaken. Deze zeer verontrustende conclusie werd gepubliceerd in het *Rapport van Rome* (1972), maar er werd verder weinig mee gedaan.

In 1987 kwam de Commissie Brundtland van de Verenigde Naties met het rapport *Our Common Future*, waarin voor het eerst het begrip duurzame ontwikkeling werd gebruikt. De commissie wilde met duurzame ontwikkeling een langetermijnstrategie uitzetten die vanaf 2000 geleidelijk tot een duurzame economie moest leiden waardoor een economische crisis zou kunnen worden voorkomen. Het begrip duurzame ontwikkeling werd door de commissie gedefinieerd als een manier om in de huidige behoeften te voorzien zonder de economische mogelijkheden van toekomstige generaties aan te tasten.

In 1991 kreeg het rapport van de Club van Rome een vervolg in de publicatie *De grenzen voorbij*. Dit boek benadrukt wederom dat er grote tekorten zullen ontstaan als de wereld niet snel duurzaam met haar grondstoffen zal omgaan. Ondanks alle goede be-

doelingen moeten we constateren dat de wereld sindsdien niet veel duurzamer met haar grondstoffen is omgegaan. De mondiale delfstofwinning heeft zich sinds de United Nations Conference on Environment and Development (UNCED) in Rio de Janeiro (1992) alleen maar uitgebreid.

De uitkomsten van de Club van Rome, de Commissie Brundtland en de recente geopolitieke ontwikkelingen in het Noordpoolgebied zijn zeer bepalend geweest voor de richting van mijn onderzoek in het poolgebied. In dit onderzoek staat de exploitatie van natuurlijke hulpbronnen, de wijze waarop en de gevolgen ervan voor het milieu en de geopolitieke verhoudingen centraal. Dit verhaal gaat over jagers, vissers en boeren die naar het noorden trokken en daar moesten overleven op de beschikbare natuurlijke hulpbronnen, maar ook over walvisvaarders, mijnwerkers en werkers in de olie- en gasindustrie die probeerden en proberen zo veel mogelijk geld te verdienen aan de productie van traan, steenkool, olie en gas. Nederlanders hebben in de exploitatie van de poolgebieden altijd een belangrijke rol gespeeld en ook nu nog zijn Nederlandse bedrijven er actief bij de winning van olie en gas.

In dit boek worden antwoorden gegeven op vragen als: hoe gingen mensen in het poolgebied om met natuurlijke hulpbronnen? Hoe geschiedde de exploitatie? Hielden ze rekening met de eindigheid van die bronnen, met andere woorden: gebruikten ze de beschikbare bronnen duurzaam? Ook heb ik geprobeerd erachter te komen of de mensen in de loop der eeuwen anders tegen de bronnen zijn gaan aankijken en of ze iets geleerd hebben van eerdere ervaringen.

Uitgangspunt van het boek zijn de expedities die ik de afgelopen vijfendertig jaar voor de Rijksuniversiteit Groningen heb georganiseerd en uitgevoerd naar beide poolgebieden om het gebruik van natuurlijke hulpbronnen te onderzoeken. Op mijn zoektocht kwam ik niet alleen op veel plaatsen in de poolgebieden, maar ook

in archieven in arctische en niet-arctische landen. Het boek is gebaseerd op eigen verkenningen, veldaantekeningen, archiefonderzoek en de resultaten van de archeologische onderzoeken op locatie.